

УДК 165.65:101.9

Т. М. Брагіна

ЦІННІСНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ В ЛОГІЦІ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ М. ВЕБЕРА

*Проаналізована роль ціннісної інтерпретації в історичних науках про культуру М. Вебера.
Ключові слова: цінності, теоретична та практична пізнавальна здатність.*

*Проанализирована роль ценностной интерпретации в исторических науках о культуре М. Вебера.
Ключевые слова: ценности, теоретическая и практическая познавательная способность.*

*Author provides analysis of value interpretation in theory of M. Weber.
Key words: values, theoretical and practical knowing ability.*

Постановка проблеми. Завдання конституювання предмету історичного дослідження є

важливою складовою осмислення теоретико-методологічних аспектів сучасної гуманітаристики.

Аналіз актуальних досліджень. У науковій літературі теоретична спадщина М. Вебера була ретельно вивчена вітчизняними та зарубіжними авторами: М. А. Баргом, Л. В. Гудковим, Л. Г. Юніним, Н. Ірібаджаковим, В. Моммзенем [1].

Мета статті – уточнити смисл ціннісної інтерпретації як конститутивної форми історичного дослідження у студіях М. Вебера.

Виклад основного матеріалу. Розгляд логіки історичної науки М. Вебер базує на розділенні категорій реального оснування та оснування пізнання [2, с. 433-444]. Крізь призму цих категорій він потрактує протилежність історичних та природничих наук. Логічна схема природничих наук полягає в «утворенні понять з допомогою екземпліфікації одиничного факту як типового представника абстрактного поняття, тобто засобу пізнання» [2, с. 436]. Історична наука здійснює «введення одиничного факту як ланки, тобто реальної причини, в реальний конкретний зв'язок із застосуванням (з-поміж іншого) і результатів утворення понять (з одного боку, як евристичного засобу, з іншого – як засобу зображення)» [2, с. 436].

М. Вебер виділяє дві частини дослідження у науках про культуру: ціннісну інтерпретацію і каузальний аналіз [2, с. 461]. В історичному дослідженні відбираються лише ті події, які мають вирішальне значення для встановлення каузальних зв'язків. Так, особа вводиться в «історичний зв'язок, що конструюється історією, ніяк не в своїй цілісності, а тільки у своїх каузально релевантних виявах» [2, с. 438 – 439].

Однак, поряд із цим типом значущості, існує оцінка об'єкта, пов'язана з його неповторною своєрідністю. У цьому випадку він стає об'єктом *ціннісної інтерпретації*, яка дає нам «розуміння того, що існують різні можливості ціннісного співвіднесення об'єкта».

Ціннісна інтерпретація не може бути підведена ні під виявлення каузально необхідних для історичного зв'язку фактів, ні під абстрагування компонентів, які використовуються для утворення родового поняття. У ході тлумачення беруться до уваги не тільки «релевантні для «історії» факти», але і такі, «які самі по собі не є ланками історичного причинного ряду і не можуть бути використанні як засіб пізнання цих ланок» [2, с. 447 – 448].

Ціннісний аналіз намічає відправні точки для каузального зведення. М. Вебер підкреслює, що ціннісне судження не є підведенням об'єкта під родове поняття. Виносячи його, дослідник

посідає по відношенню до об'єкта певну конкретну позицію і здійснює «цілком конкретне, вищою мірою індивідуальне за своєю природою... «воління» або... усвідомлення певного, також цілком конкретного «зобов'язання»».

Так виявляються «ті точки даного сегменту дійсності, які допускають по відношенню до нього *можливі* «оцінювальні» позиції і виправдовують його претензії на більш або менш універсальне «значення» (що у корені відрізняється від *каузального*)» [2, с. 450 – 451].

Ціннісний аналіз є «цілком необхідною *forma formans* (формуюча форма – прим. перекл.) історичного «інтересу» до об'єкту, його первинного понятійного формування у якості «індивідуума» і каузального історичного дослідження» [2, с. 461]. При цьому М. Вебер розрізняє лінгвістичне тлумачення об'єкта і тлумачення його духовного смислу, орієнтованого на цінність. Перше за своїм логічним значенням є підготовчою роботою, що передує дослідженню. Інтерпретація духовного смислу – ціннісний аналіз, – пояснює нам відношення об'єкту до цінності.

Наприклад, ціннісний аналіз може дослідити відношення змісту «Капітала» К. Маркса до історичної ідеї періоду його створення та «*ідейне* – не історичне – відношення даної праці до інших систем ідей, присвячених *тим же проблемам*» [2, с. 447 – 448]. Для цього ціннісний аналіз, перш за все, розглядає об'єкти, оцінюючи їх незалежно від «історичного, *каузального значення*». Таким чином, спочатку встановлюється *ідеальна цінність* культурного об'єкта [2, с. 448 – 449]. І лише у другу чергу визначається схема його обумовленості компонентами конкретної історичної ситуації та історичним станом розробленості розглядуваної проблеми.

М. Вебер підкреслює: «Дійсне теперішнє, яке безпосередньо відбувається, ще не тільки не стало історичною «причиною», але не стало навіть «історичним індивідуумом», цілком так само, як не стає об'єктом емпіричного знання «переживання» у той момент, коли воно відбувається «в мені» або «у зв'язку зі мною»».

Тому історична оцінка включає в себе «не тільки і не скільки безпосереднє оціночне *судження*» суб'єкта, але і «споглядальний» момент, «знання про можливі «віднесення до цінності», тобто вона передбачає здатність – хоча б теоретично – змінювати «точку зору» по відношенню до об'єкту» [2, с. 459]. Створена М. Вебером альтернатива раціоналістично адаптує ідею життєвого розвитку, репрезентуючи її як множину варіантів віднесення до цінності. Горизонтом цієї множини є *поняття цілого* можли-

вих значущостей культурного об'єкту. Ціле підсумовано тут як “збірний образ” раціональних гіпотез.

Разом із тим, М. Вебер підкреслює, що “методологія завжди є лише усвідомленням засобів, що виправдали себе на практиці”. Методи наук формувалися у ході “вирішення конкретних проблем”, а не на основі виключно гносеологічних чи методологічних міркувань [2, с. 418]. Конкретність є відправною точкою формування знання. Зразком такого конкретного підходу є твори М. Вебера. Автор завжди розглядає теоретичні питання у зв'язку з дослідженням конкретних проблем. Так, аналіз листів Гете Шарлотті фон Штейн стає “дослідною” основою методологічних роздумів [2, с. 440–448]. Але цей аналіз не ставить завданням експлікацію руху взаємозв'язку душевного життя автора листів. М. Вебер виявляє не життєзмістовність даного культурного об'єкту, а можливі варіанти його логічної значущості у пізнавальному процесі. Таким чином, М. Вебер рухається до цілого сукупності значень історичного факту, відправляючись від окремих типів його логічної значущості.

М. Вебер підкреслює, що ціннісний аналіз виходить за межі методології і торкається питань філософії історії. Чисто методологічне дослідження обмежується “просто вказівкою на фактичну наявність відповідного *інтересу*”.

На думку М. Вебера, необхідно ставити питання про *смысл* інтересу, оскільки недостатня орієнтація на філософію історії може привести до незрозумілостей і протиріч [2, с. 452]. Полемізуючи з Е. Майєром, який визначав у якості “історичного” факт, що справляє вплив у теперішньому часі, М. Вебер відзначає, що опонент змішує поняття “цінності” і “каузальної значущості”. Проблема самодостатньої цінності культури не має нічого спільного з її історичним “впливом” [2, с. 457, 458].

Історичний виклад, який розглядає каузальний вплив об'єкта на наступні епохи у якості справжнього стрижня історії, був би евристично беззмістовним, оскільки виявляв би тільки ті компоненти його своєрідності, які продовжують справляти вплив на теперішнє. Поняття історичного у Е. Майєра недостатньо повне, оскільки у ньому немає поділу на “первісний” історичний об'єкт – культурний індивідуум, утворений посередництвом віднесення до цінності та “вторинні” історичні дані, тобто причини, до яких у ході каузального аналізу зводиться своєрідність цього індивідуума. Мета цього зведення – “досягти “об'єктивної” значущості в якості емпіричної істини з такою ж

безсумнівністю, як і в будь-якому іншому емпіричному пізнанні” [2, с. 454 – 455, 459].

“Суб'єктивним” же у певному сенсі є виділення самого історичного індивідуума, “бо останнє вирішується співвіднесенням з *цінністю*, “осягнення” якої піддається історичній зміні” [2, с. 460]. Таким чином, за М. Вебером, релятивною є не сама цінність, а процес її пізнання у повній відповідності до концепції Баденської школи.

Прагнення науки подолати суб'єктивність є стимулом розвитку пізнавального процесу. Оскільки область можливих значень ірраціональної дійсності невичерпна, то “конкретні форми віднесення до цінності не можуть бути... постійними, вони піддані вічній зміні, яка уходить у темне майбутнє людської культури”. Це майбутнє не може бути зумовлене причинно-генетично, оскільки є результатом непередбачуваного волевияву індивідів. У цій перспективі пізнання представляє собою раціональну проєкцію ціннісних ідей на “хімерний, хаотичний потік подій” [2, с. 413].

Відтак, ціннісна інтерпретація М. Вебера не може розумітися як методологічний засіб. Автор прямо вказує на її філософсько-історичну природу, так як вона включає *практичне* значення – зміст усіх можливих віднесенень об'єкта до цінності.

Теорія цінностей М. Вебера була піддана ретельному аналізу у працях Ю. М. Давидова і П. П. Гайденко. На їх думку, М. Вебер вбачає у цінностях історичні утворення (“інтерес епохи”) і “виявляється близьким до історизму у змістовному, “онтологічному” загальносвітоглядному відношенні” [3, с. 44]. Цю ж точку зору поділяють автори монографії “Західна соціологія”. Посилаючись на Ю. М. Давидова, вони стверджують, що М. Вебер вступає в суперечність, намагаючись із допомогою віднесення до цінності обґрунтувати об'єктивність науки, оскільки використання історично визначених цінностей призводить до проникнення у дослідження “історично-епохального” суб'єктивізму. На їх думку, це практично означає перехід М. Вебера з трансценденталістської позиції на позицію соціально-історичної детермінації знання” [4, с. 103–104].

Ми не можемо погодитись з такою інтерпретацією. Цінності розглядаються кантівською традицією в ракурсі категорій теоретична форма – емпіричний зміст. Так, *зміст* морального закону у І. Канта є історично змінним, а його апріорність полягає у *формальному* визначенні [5, с. 117]. М. Вебер підкреслює, що дослідник повинен «співвідносити явища дійсності з універсальними “цінностями культури”». Те,

що точки зору можуть бути почерпнуті із матеріалу – наслідок самообману, так як цей матеріал створювався у світлі ціннісних ідей [2, с. 380]. Таким чином, М. Вебер не є піонером у використанні історично визначених цінностей.

Соціально-історична детермінація знання принципово передбачає формування знань про об'єкт як *відображення* соціально-історичної дійсності. Приписування М. Веберу такої гносеологічної позиції є неправомірним, так як робить його прихильником тотожності буття і мислення.

Під “ідеями епохи” М. Вебер розумів “думки та ідеали, які *панували* над масами”, набували в умах індивідів “найрізноманітніші відтінки за формою і змістом, ясністю і смислом”. Осягнути їх з понятійною строгістю можна лише у вигляді ідеального типу [2, с. 395, 396].

На це ж указує М. Вебер: “Трансцендентальна передумова усіх *наук про культуру* полягає у тому, що ми самі є людьми культури, що ми наділені здатністю і волею, які дозволяють нам свідомо знайти певну позицію по відношенню до світу і надати йому смисл” [2, с. 379].

Саме з усвідомлення факту осяжності розумом задач науки, віднесеності її до сфери практичного розуму пов'язане розуміння проблеми об'єктивності у теорії М. Вебера. На думку В. Віндельбанда, “вихід із суб'єктивізму може бути зрозумілим у І. Канта лише з суб'єктивної точки зору, адже... практична впевненість у існуванні зв'язку між розумом і абсолютним світовим порядком може бути почерпнута лише з власних надр розуму”. Практичний розум “може підпорядковувати себе тільки такому світовому закону, який він предписує собі всезагальним і необхідним чином” [5, с. 115].

І. Кант розумів дослід “як синтетичну єдність явищ відповідно поняттям”, а категорії “як умови мислення для можливого дослід”. Тому “категорії суть також основні поняття, завдяки яким ми мислимо для явищ об'єкт взагалі, і тому вони мають *a priori* об'єктивне значення” [6, с. 140].

Відштовхуючись від цього положення, М. Вебер підкреслює, що об'єктивність емпіричного знання визначається тим, що “дана дійсність упорядковується за категоріями в певному специфічному смислі суб'єктивними, оскільки, утворюючи *передумову* нашого знання, вони пов'язані з передумовою *цінності* істини, яку нам може дати тільки дослідне знання”. Наука дає “поняття і судження, що не є емпіричною дійсністю і не відображають її, але дозволяють належним чином *мисленно її упорядкувати*” [2, с. 412, 413]. Таким чином, “суб'єктивність” категорій визначається їх

пов'язаністю з цінністю істини, яка, як і будь-яка цінність, дається лише у зв'язку з дослідним знанням, доступним “суб'єктивно”.

Висновки. Відтак, абсолютні цінності виявляються тільки у зв'язку з дослідом, так же, як і апріорні форми теоретичного розуму у І. Канта. Ці цінності задають “належний образ” упорядкування дійсності відповідно всезагальності і необхідності практичного розуму. Звичайно, значущість ціннісних ідей не може бути обґрунтована емпіричним матеріалом. Адже “об'єктивність” пізнання в області наук про культуру “характеризується тим, що емпірично дане завжди співвідноситься з ціннісними ідеями, такими, що тільки і створюють пізнавальну цінність указаних наук” [2, с. 413]. Відтак, об'єктивність у розумінні М. Вебера – це відповідність теоретичного процесу категоріального упорядкування емпірії “належному образу”, що задається ціннісними ідеями практичного розуму. Через пізнання історичних цінностей можливе наближення до цінностей абсолютних, але не в смислі введення абсолютних цінностей у коло буття, а в плані усвідомлення їх ролі як абсолютних інстанцій значущості.

“Суб'єктивність” у вигляді цінностей, почерпнутих із історичного матеріалу, не може проникати в теорію М. Вебера. Адже автор строго розділив віднесення до цінності, що представляє практичну сторону, від теоретичного дослідження, що розглядає емпірію. Цінності не можуть бути притаманні емпірії, оскільки їх джерелом є практичний розум.

Перспективою наукових досліджень з даної теми є проведення компаративного аналізу ціннісної інтерпретації М. Вебера і теоретичного віднесення до цінностей у дослідженні Баденської школи неокантіанства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барг М.А. «Идеальный тип» М. Вебера и категория «классическое» в марксистском историзме /М. А. Барг // Вопросы философии. –1986. – № 7. – С. 100-111, Гудков Л.В. Специфика гуманитарного знания (Критика концепции Макса Вебера: Автореферат дисс. ... канд. филос. Наук /Л. В. Гудков. – М., 1978. – 22 с., Ионин Л.Г. Понимающая социология: Историко-критический анализ /Л. Г. Ионин. – М.: Наука, 1979. – 207 с., Ирибаджак Н. Клио перед судом буржуазной философии. К критике современной идеалистической философии истории / Перев. с болг /Н. Ирибаджак.– М.: Прогресс, 1972. – 360 с., Mommsen W.G. Max Weber's «Grand Soci-

- ology»: the Origins and composition of wirtschaft und gesellschaft. *Soziologie / W.G. Mommsen // History and Theory*, vol. 39. – 2000. – № 3. – P. 364-383.
2. Вебер М. Избранные произведения / Пер. с нем / М. Вебер. – М.: Прогресс, 1990. – 464 с.
 3. Гайденко П.П., История и рациональность: Социология М.Вебера и веберовский ренессанс / П.П Гайденко, Ю.Н. Давыдов. – М.: Политиздат, 1991. – 367 с.
 4. Западная социология. – СПб.: Изд-во «Ольга», 1997. – 372 с.
 5. Виндельбанд В. От Канта до Ницше / Пер. с нем.; Под ред. А.И. Введенского \ В. Виндельбанд – М.: КАНОН-пресс, Кучково поле, 1998. – 496 с.
 6. Кант И. Критика чистого разума // Кант И. Соч.: В 8 т. – М.: ЧОРО, 1994. – Т. 3. – 741 с.
-